

Arta de a avea
întotdeauna dreptate

[Dialectica eristică]¹

*Dialectica eristică*ⁱ este arta de vorbi în contradictoriu, și anume de a purta o dispută [de argumente]² în așa fel, încât să ți se dea întotdeauna dreptate, altfel spus: *per fas et nefas*.ⁱⁱ

ⁱ În Antichitate, logica și dialectica erau folosite cel mai adesea cu valoare sinonimică: la fel și în modernitate.

ⁱⁱ *Eristică* este doar un cuvânt mai dificil pentru unul și același lucru. – Retorica și dialectica erau considerate de Aristotel (cf. Diogenes Laertios V, 28) ca un întreg unitar, al cărui scop ar fi persuadarea, το πιθανόν; pe când analitica și filozofia ar avea ca scop aflarea adevărului. – Διαλεκτική δέ ἐστὶ τέχνη λόγων, δι’ ἧς ἀνασκευάζομεν τι ἢ κατασκευάζομεν ἔξ ἐρωτήσεως καὶ ἀποκρίσεως τῶν προσδιαλεγόμενων [dialectica este o artă a discursului cu ajutorul căreia respingem sau afirmăm ceva cu argumente, uzând de întrebările și răspunsurile celor angrenați în dezbateri], citat din: Diogenes Laertios, *Vita Platonis*, III, 48. – E drept că Aristotel face diferența între, pe de o parte, logica sau analitica – teoria sau practica îndrumării spre concluziile adevărate, apodictice; pe de altă parte, *dialectica* sau îndrumarea spre concluziile care trec în mod curent drept adevărate – εὐδοξία, *probabilia*

Pe fond, poți avea dreptate în mod obiectiv, și totuși ceilalți să creadă – sau chiar tu însuți să crezi, uneori – că nu ai dreptate. Acest lucru se întâmplă atunci când adversarul [îți] contrazice un argument, părând astfel că-[ți] contrazice însăși teza, pentru care se mai pot invoca liniștit și alte argumente; desigur, în acest caz, adversarul i se întâmplă exact invers: lui i se dă dreptate, deși în mod obiectiv nu are dreptate. Prin urmare, conținutul de adevăr al unui enunț și valabilitatea acestuia în ochii părților

(*Topicele*, I, 1 și 12) – adică acele deducții despre care nu se poate spune că sunt false, dar nici că sunt adevărate (în sine), căci nu despre asta e vorba. Or, ce este acest lucru altceva decât arta de a avea întotdeauna dreptate, indiferent dacă, pe fond, ai sau nu? Așadar arta de a obține aparența adevărului, fără raportare la realitatea obiectivă. Se aplică ceea ce am spus la început. De fapt, Aristotel împarte deducțiile în logice, dialectice, apoi în a treia categorie: cele *eristice* (*eristică*), în cazul cărora teza este corectă, dar ipotezele înseși – materia deducției – sunt false și doar par a fi adevărate; în fine, există și o a patra categorie: cele *sofistice* (*sofistică*), în cazul cărora teza este falsă, deși pare adevărată. Toate cele trei tipuri din urmă țin, de fapt, de *dialectica eristică*, căci niciuna din ele nu se referă la adevărul obiectiv, ci la aparența acestuia, fără preocupare pentru adevăr, ci doar pentru *acceptarea tezei ca fiind adevărată*. De asemenea, cartea despre deducțiile sofistice a apărut abia mai târziu, ca scriere separată: era ultima carte despre dialectică.

implicate, ca și în ochii auditoriului, sunt lucruri diferite. (Dialectica se ocupă de cea din urmă.)

De unde vine aceasta? – Din ticăloșia înnăscută³ a speciei umane. Dacă lucrurile n-ar sta așa, atunci am fi fundamental sinceri și în orice dispută n-am căuta decât să aflăm adevărul și doar adevărul, indiferent dacă acesta confirmă opinia exprimată la început de noi sau opinia celuilalt, iar „cine are dreptate“ n-ar fi decât un aspect irelevant sau, în tot cazul, secundar. Dar așa, este o chestiune de viață și de moarte. Vanitatea înnăscută a omului – ușor de zgândărit, mai ales când se implică în exercițiile intelectului – nu vrea să accepte, cu nici un chip, faptul că ceea ce am exprimat la început s-a dovedit a fi fals, iar opinia adversarului s-a dovedit a fi corectă. În mod normal, fiecare ar fi interesat să depună, de la bun început, toate eforturile pentru a exprima judecăți corecte: adică întâi să reflecteze și apoi să vorbească. Dar la vanitatea înnăscută se adaugă, la cei mai mulți oameni, și limbușia, precum și *reaua-credință* înnăscută. Oamenii vorbesc înainte chiar de a fi gândit, iar dacă observă ulterior că opinia exprimată de ei s-a dovedit a fi falsă și nu au avut dreptate, atunci măcar să salveze *aparențele* și să lase impresia că lucrurile stau invers. Interesul pentru adevăr – care trebuie să fi fost singura motivație în

enunțarea unei propoziții presupuse a fi adevărată – cedează acum cu totul în fața vanității: ceea ce e adevărat trebuie să pară fals, iar ceea ce e fals trebuie să pară adevărat.

Totuși, chiar și această rea-credință, manifestată în stăruința asupra unui enunț, despre care știm prea bine că e fals, are scuza ei: adesea ni se întâmplă să fim inițial convinși de adevărul considerațiilor noastre, însă [pe parcurs] argumentul adversarului nostru să pară că le demontează imparabil; dacă renunțăm la a ne mai susține cauza, ni se poate întâmpla, ulterior, să descoperim că totuși avusesem dreptate: doar argumentul nostru era fals; însă pentru considerațiile noastre ar fi existat și un argument potrivit: atâta doar, că acest argument salutar nu ne-a stat la îndemână la momentul potrivit. Din această cauză, în noi se înfiripă dorința de a contracara orice contraargument, chiar și atunci când acesta din urmă pare a fi corect și convingător. O facem cu credința că și corectitudinea acelui argument nu e decât aparență, iar pe parcursul disputei vom găsi noi înșine un alt argument, care să infirme contraargumentul, sau care să confirme adevărul nostru într-alt mod: din acest motiv, aproape că suntem obligați, ori măcar tentați să manifestăm rea-credință într-o dispută de argumente. E modul în care slăbiciunile intelectului nostru

și potrivnicia⁴ voinței noastre se potențează reciproc. Din această cauză, cel care poartă o dispută nu o face, de regulă, în numele adevărului, ci în numele afirmațiilor sale, procedând *pro ara et focus*⁵ și *per fas et nefas*⁶, de vreme ce, după cum am arătat, nici nu poate altfel.

Prin urmare, orice om vrea, de regulă, să-și impună propria părere, chiar dacă pe moment aceasta i se pare falsă ori măcar îndoielnică.ⁱⁱⁱ În

ⁱⁱⁱ Machiavelli îi recomandă principelui să se folosească, în orice moment, de slăbiciunile vecinului, pentru a-l ataca: altminteri acesta din urmă ar putea specula momentul în care principele este mai slab. Dacă buna credință și sinceritatea ar governa lumea, atunci lucrurile ar sta altfel; dar pentru că nu din ele se hrănește lumea, nici nu trebuie să le pui în practică, ele fiind oricum monedă slabă: – tot astfel se întâmplă și în cazul unei dispute de argumente: dacă-i dau dreptate adversarului – de îndată ce el pare a susține adevărul –, atunci pot fi sigur că el nu o va face la rândul său, într-o situație similară; mai curând, el va proceda *per nefas*: astfel că sunt nevoit să fac și eu la fel. E ușor să-ți spui că nu te interesează decât adevărul, fără să ții cu tărie la propriile argumente sau convingeri; dar asta nu înseamnă că celălalt o va face întocmai: așa încât e greșit să plec de la această premisă. În plus, dacă renunț la opinia mea – în condițiile în care doar am reflectat la ea îndelung –, de îndată ce mi se pare că celălalt are dreptate, atunci se poate întâmpla să renunț la adevăr, cedând astfel unei impresii de moment și acceptând eroarea.

astfel de cazuri, fiecare se ajută cum poate, după cât de rafinat și de ticălos este: așa ne învață experiența zilnică a vorbirii în contradictoriu; astfel încât se poate spune că fiecare are propria sa *dialectică naturală*, după cum are și propria sa *logică naturală*. Doar că prima nu-i este un sfetnic la fel de bun ca cea din urmă. Nimeni n-ar gândi și nici n-ar trage concluzii în așa fel, încât să contrazică legile logicii: judecățile false sunt curente, pe când concluziile false sunt foarte rare. Un om nu poate, prin urmare, să manifeste cu ușurință un deficit major de logică naturală; dimpotrivă, un deficit de dialectică naturală e lesne de observat mai la toți, căci dialectica este un har de la natură mai puțin răspândit (la fel cum și puterea de judecată nu este dată tuturor în egală măsură, pe când rațiunea este, în principiu, împărțită egal tuturor semenilor). A te lăsa târât în confuzie sau contrazis printr-un șir aparent de argumente valabile, când știi că, de fapt, ai dreptate, sau a-i contrazice pe alții știind că nu ai dreptate – aceasta se întâmplă deseori, iar cine iese victorios dintr-o ceartă nu s-a bazat, foarte adesea, decât pe viclenia și abilitatea cu care și-a apărat considerațiile, și doar rareori și pe corectitudinea puterii de judecată cu care și-a formulat enunțul. Și aici, ca în majoritatea

cazurilor, cel mai bine e să fii astfel hărăzit de la natură^{iv}, dar și exercițiul și asimilarea creativă a artificiilor prin care îl poți contracara pe adversar, sau pe care el le folosește pentru a te contracara pe tine, te pot ajuta în mare măsură să stăpânești această artă cu măiestrie. Iar dacă logica nu are un folos practic prea mare, atunci dialectica îl are cu prisosință. Cred că Aristotel a conceput adevărata sa logică (analitică) doar ca pe un fundament, ca pe niște preliminarii ale *dialecticii* și că abia aceasta urma să fie principalul său obiect de studiu. Logica se ocupă doar de aspectul formal al enunțurilor, pe când dialectica se ocupă de conținutul lor, de materia lor: prin urmare, concepția despre *formă* ar fi trebuit să-i preceadă concepției despre conținut și să stea cu ea în raportul specific al deducției, de la general la particular.

Aristotel nu lămurește pe deplin scopul dialecticii – în tot cazul, nu așa amănunțit cum am făcut-o eu: ce-i drept, el indică finalitatea principală ca fiind disputa de argumente, dar în același timp și aflarea adevărului (*Topicele*, I, 2, 101a35); mai încolo, el repetă [acestea] și insistă asupra faptului că afirmațiile trebuie clasate,

^{iv} *Doctrina sed vim promovet insitam* [„Instrucția potențează puterile înnăscute ale minții“; citat din Horațiu, *Carmina*, IV, 3, 33 – n. tr.].

filozofic, după conținutul de adevăr, iar dialectic, după aparența lor, după efectul de persuasiune a semenilor, apelând la opinia lor (δóξα – cf. *Topicele*, I, 12). El e conștient de diferența dintre adevărul obiectiv al unui enunț și valoabilitatea acestuia sau măsura în care afirmația este aprobată de alții; doar că nu le diferențiază îndeajuns, încât dialecticii să-i revină exclusiv cea din urmă finalitate.^v Din acest motiv, reguli-

^v Pe de altă parte, el se străduiește peste măsură, în cartea *Respingerile sofistice*, să disocieze *dialectica* de *sofistică* și *eristică*, marcând diferența prin aceea că tezele dialectice sunt adevărate atât la nivel de formă cât și la nivel de conținut, pe când tezele eristice și sofismele sunt false, ele fiind caracterizate în primul rând de o altă finalitate, cele dintâi vizând doar persuadarea audienței, situația în care ceilalți aprobă ce spui și ți se dă dreptate, celelalte vizând respectul și banii care pot fi dobândiți prin profesarea lor. Atâta doar că e foarte dificil de stabilit dacă enunțurile [unuia sau altuia] sunt adevărate în temeiul conținutului lor, pentru a le disocia astfel; iar cel antrenat într-o dispută va putea ști în cel mai puțin grad cât de adevărate sunt afirmațiile sale: chiar și rezultatul unei dispute nu face decât să dea o imagine incertă asupra conținutului de adevăr. Prin ceea ce Aristotel numește *dialectică* va trebui, prin urmare, să înțelegem și *sofistică*, *eristică*, *peirastică*, pentru a le defini laolaltă ca *arta de a avea întotdeauna dreptate într-o dispută*; pentru un atare scop, evident că e dezirabil să ai, de la bun început, dreptate în mod obiectiv – e cea mai bună strategie. Doar că acest lucru nu e suficient în sine,

le pe care le precizează el pentru finalitatea din urmă sunt adesea amestecate cu cele precizate pentru finalitatea dintâi. De aceea mi se pare că

dată fiind firea umană; dacă mai punem aici și proasta ei putere de înțelegere, atunci acel lucru nu e nici măcar necesar: alte stratageme trebuie luate în calcul, care, fiind independente de adevărul obiectiv, pot fi folosite atunci când nu ai dreptate în mod obiectiv. Iar realitatea ne arată că niciodată nu poți fi pe de-a-ntregul sigur dacă ai sau nu ai dreptate în mod obiectiv.

Consider, prin urmare, că *dialectica* trebuie separată de *logică* într-un mod mai clar decât a făcut-o Aristotel, iar adevărul obiectiv – sub aspectul *formal* – să fie lăsat în sarcina *logicii*, așa încât *dialectica* să se ocupe doar de aspectul acesta: *dacă ți se dă sau nu dreptate*; în schimb, sofistica și eristica nu trebuie dissociate de dialectică, cum o face Aristotel, căci diferența dintre ele s-ar întemeia pe adevărul obiectiv și material, despre care nu putem fi nicicum lămuriți de la bun început, ci doar putem spune precum Pilat din Pont: ce-i adevărul?; – căci *veritas est in puteo* [„adevărul este îngropat în adâncuri“]; εἰς βυθὸν ἢ ἀλήθεια, după cum ne spune Democrit (cf. Diogenes Laertios, IX, 72). E ușor să spui că, într-o dispută, nu te interesează decât aflarea adevărului; doar că nu știi încă unde se află acest adevăr: atât propriile argumente, cât și cele ale preopinentului pot fi înșelătoare. – În plus, *re intellecta, in verbis simus faciles*: pentru că se obișnuiește să se folosească termenul de *dialectică* în același sens cu cel de *logică*, vom numi disciplina noastră *dialectică eristică*. [*Quid est veritas?* este laconica replică a lui Pilat la afirmația lui Isus, cum că împărăția Sa nu ar fi din această lume, iar El ar fi venit să mărturisească despre Adevăr. Cf. Ioan 18, 38. – nota traducătorului]

[Aristotel] nu a rezolvat în mod corect sarcina pe care și-o luase.^{vi}

Aristotel, cu simțul său științific, a pus bazele dialecticii, în *Topicele*, într-un mod foarte metodic și sistematic – fapt demn de admirație, chiar dacă scopul său declarat, care era unul practic, nu a fost cu totul atins. După ce, în *Analiticele*, luase în discuție conceptele, judecățile și concluziile exclusiv pe baza formei lor, el trece aici la *conținutul* lor, rămânând însă doar la considerarea conceptelor: căci în acestea stă conținutul. Judecățile și concluziile sunt în sine formă pură: conceptele sunt conținutul lor.^{vii} Demersul

^{vi} În tot cazul, obiectul unei discipline trebuie bine precizat și separat de obiectul oricărei alte discipline.

^{vii} Conceptele pot fi însă ordonate în anumite clase, după gen și specie, cauză și efect, calitate și opusul calității, ș.m.a.; or, pentru toate aceste clase, se aplică unele reguli generale: acestea sunt așa-numiții *loci*, τόποι. – De exemplu, un *locus* al cauzei și efectului este: „Cauza cauzei este cauza efectului“ (Christian Wolff, *Ontologia*, § 928). Mai concret spus: „Cauza fericirii mele este bogăția mea: așadar tot cauză este și cel care m-a îmbogățit, el este originea fericirii mele.“ *Loci* ai contrariilor: 1. care se exclud reciproc, de exemplu: „drept și strâmb“; 2. care sunt asimilabili aceluiași subiect, de exemplu: „Dacă iubirea sălășluiește în voință (επιθυμία), atunci la fel și ura.“ – „Dar dacă ura sălășluiește în simțire (θυμώεις), atunci și iubirea la